

Zvonko Posavec

ESEJI O DRŽAVI, Biblioteka Politička misao, Zagreb 2017., str. 152

Propter legem tuam sustinui te Domine

(De Profundis)

Beacuse of thy law am I conrent with thee, O state

(R. Pound, Paraphrase)¹

1.

U pokušajima rafiniranja razumijevanja države povjesničari, pravnici, politički filozofi, sociolozi i drugi suočavaju se sa zbunjujućim rasponom mogućih odgovora. Kada je **Charles Titus** 1931. godine preuzeo zadaću da pobroji i klasificira različite definicije države pronašao ih je ukupno 145. Možemo li uopće razlučiti i apstrahirati tih *stotinučetdesetipet* različitih definicija države!² Kad bismo iz tih definicija danas pokušali izdvojiti zajedničke elemente, kao što je to pokušao **N. W. Barber**, došli bismo vrlo vjerojatno do jedne vrlo uske, gotovo beskorisne definicije ili uopće ne bismo imali rezultat. Mnogi su shvatili da je odgovor, dakle, u formuliranju koncepta koji će obuhvatiti *važne odlike* fenomena države, ali koji neće pokušati zahvatiti *sve* od mnogih i različitih konceptata fenomena koji postoji u našoj zajednici; moramo odabrati, prihvatiti jedne elemente, a isključiti druge. **H. L. A. Hart** piše o identifikaciji „standardnog slučaja“ (*standard case*). **Max Weber** govori o identifikaciji *idealnog tipa*, a **John Finnis** diskutira o procesu deduciranja „*centralnog slučaja*“ u državnim poslovima. Iako svatko od njih zagovara drugačije metode pomoću kojih se može determinirati takva apstrakcija, svi se slažu da je ona potrebna, ali takva koja se neće ropski akomodirati svakom prevladavajućem razumijevanju fenomena.

Dakle, što je to država? Za jedne je to „jedini reprezentant i interpretator Razuma“,³ za druge *idol*: „neki na nju gledaju kao na najdobrohotnijeg od svih božanstava, koje bi ljudi trebali obožavati svim svojim srcem i dušom, dok je za druge ona najgora od svih vragova, pa zaslužuje povratak u pakao odakle je i došla... država je miješana forma ljudskih odnosa, bastardno biće moći i prava, *ethosa* i

---

¹ A. Tunc, *Government Under Law: A Civilian Law*, Government Under Law, A Conference Held at Harvard Law School on the Ocassion of the Bicentennial of Johgn Marshall Chief Justice of the United States, 1801-1835, Ed. by the A.E.Sutherland, Harvard University Press, Cambridge, 1956., p. 35.

² C. H. Titus, „*A Nomenclature in Political Science*“, 1931., 25, *American Political Science Review* 45.

³ H. Taine, *Les Origines de la France contemporaine*, Paris, 1876., cit. pr. R. Chartier, op. cit.

kratosa“.⁴ Za treće: „najznačajnija, i možda najkarakterističnija društvena institucija na svijetu. Praktično je svaka osoba na planeti, htjela to ona ili ne, pripadnik države, i to pripadništvo je često krucijalni dio njihovog identiteta i života. Iako neki stavljaju u pitanje važnost države (...) za većinu nas ona ostaje naj snažniji politički entitet s kojim smo u interakciji.“⁵

Govoreći o državi i njenim različitim oblicima, posebice o *ustavnoj državi* i njenoj legitimaciji, **Zvonko Posavec** u svojoj najnovijoj knjizi *Eseji o državi* (2017.) također zauzima principijelan stav: jedina država vrijedna truda jest „ustavna država u simbiozi liberalnog i demokratskog elementa“.⁶

2.

U sadržaju knjige akademika Z. Posaveca nalazimo 13 eseja napisanih u rasponu od 1987. do 2008. Tekstovi su posvećeni državi, njezinu postanku, procvatu, prošlosti, budućnosti, kraju, njenoj legitimaciji, modernosti, ustavnosti, suverenitetu, ustavu i drugim dilemama iz teksta i konteksta što se pojavljuju u različitim dimenzijama. Evo suštinskih stajališta *in brevis*:

(i) *Budućnost države*: Pitanje budućnosti zapravo je pitanje o tome koje kapacitete za rješavanje problema suvremena društva mogu izgraditi pokraj države i njezina instrumentarija. Država ima budućnost jer, barem zasad, za nju nema alternative. Pitanje je samo pomoću kojih se strategija rasterećenja, prilagođavanja i proširivanja može učiniti sposobnom za budućnost (str. 7-10).

(ii) *Nastanak, procvat i kraj države*: Država će u budućnosti biti još uvijek jedan od najznačajnijih faktora uspješnosti jednog društva. Dakako, ona neće biti jedini faktor njegove uspješnosti, ali sigurno jedan od najvažnijih. Pitanje je samo s kojim ćemo je strategijama prilagođavanja, rasterećivanja i proširenja morati u budućnosti učiniti sposobnom za djelovanje. A neke od njenih najvažnijih strategija već su razvijene. Svaka država treba i mora unijeti u razvitak znanosti o državi kooperativnu strukturu. Naime, budućnost pripada kooperativnoj ustavnoj državi u kojoj je javna vlast pravno konstituirana i ograničena putem materijalnih i formalnih ustava: ljudskim dostojanstvom, odnosno temeljnim pravima, diobom vlasti, neovisnošću sudova u kojoj se vlast demokratski i pluralistički kontrolira. Kooperativna *država par excellence* postignuće je zapadnoeuropskih zemalja (str. 11-20).

---

⁴ F. Oppenheimer, „*The Idolatry of the State*“, Review of Nations, 2, 1927., pp. 13-26. <http://www.franz-oppenheimer.de/fo27a.htm>.

⁵ N.W. Barber, *The Constitutional state*, Oxford, 2010., p. xi.

⁶ Iako je konsenzus oko temeljnoga političkopravnog ustrojstva lakše postići ako postoji kulturna, duhovna, povijesna, religiozna i vrijednosna homogenizacija, ipak se politički identitet ne smije reducirati ni na jednu od navedenih komponenti. On mora uvijek počivati na mogućnosti slobodnog izbora i alternative, što je jedino jamstvo slobodnog opstanka, a njega nam može osigurati samo ustavna država u simbiozi liberalnog i demokratskog elementa. Z. Posavec, *Eseji o državi*, Zagreb, 2017., str. 62. („*Legitimacija ustavne države između moralnog univerzalizma i nacionalno-demokratskog partikularizma*“, Politička misao, 1998./35. 3, 5-16).

(iii) *Država i političko*. Treći esej „Država i političko“ (str. 21-30) predstavlja analizu **Schmittovog** razlikovanja države i političkog. To je u knjizi prvi tekst kojim akademik Posavec pokazuje duboko poznavanje njemačke političke filozofije i relevancije njenih nositelja za rezumiranje problema moderne države i društva. Njemačko razmišljanje o državi i političkom, posebno Schmittovo, od interesa je za nas kao srednjoeuropsku zemlju u čiju smo povijest interesno uvučeni. Legat tog razmišljanja jest autokratski konstitucionalizam koji preko grčevite težnje prema identitetu državno-političke i nacionalno-etničke strukture naroda i države usmjerava političku svijest primarno na provođenje nacionalno-državnih ciljeva. Političko jedinstvo kao najveća moguća homogenost tražila je jaku državu koja bi mogla realizirati nacionalni interes. Nauka o državi, znanost o državnom pravu koja nastaje na takvom temelju jako je udaljena od engleskog *rule of law* koje počiva na osnovnoj predodžbi nerazrješive povezanosti individualne i političke slobode (str. 21-30).

(iv) *Je li došlo do kraja države?* Četvrti je esej prvi koji se pita o kraju države. Bitan aspekt rasprave o kraju države jest pritisak industrijalizacije sveukupnog društva koja je bitno određena znanstveno-tehničkim napretkom. Motor promjena danas nije više socijalna nego tehnička realizacija koja sa sobom donosi neviđenu akceleraciju i stalan rast intenziteta promjena. Dok je pred nekoliko desetljeća socijalni trend značio najjaču unutrašnju političku potenciju, to je danas postao tehnički. S tehnikom je nastupilo novo doba jer tehnički proces koji sam sebe producira teško može dobiti telos izvan samog procesa. S obzirom na to da je država bila telos cjelokupnog zajedničkog života, to sada tehnički proces dovodi u pitanje i samu državu (str. 31-40).

(v) *Je li država prema svojem najvišem određenju prošlost?* U petom tekstu pod naslovom „Je li država prema svojem najvišem određenju prošlost“ (str. 41-50) pisac analizom Hegelove *Filozofije prava* i njemačke jurisprudencije razmatra pitanje kraja politike koja se orijentira na državi kao idealnoj zajednici ili na državi kao aparatu moći. Jedino snažno demokratsko posredovanje civilnog društva može nadvladati ove dvije apstraktne solucije. S jedne je strane Hegelova koncepcija države kao zbiljnosti čudoredne ideje, normativni pojam. U tom smislu ona je više regulativni princip u kojem su svi umni pojedinci ujedinjeni u svom idealitetu. Idealitet ujedinjenja reflektirajućih individua ima dugu tradiciju u njemačkoj političkoj kulturi i njegova je funkcija nadomještanje politike moralom. S druge strane, jurističke tendencije pravnoga pozitiviranja države kao pravne osobe koja djeluje i koja je garant prava i stvaralac prava, stvara od države aparat zbiljske moći koja izmiče kontroli umne regulative. Obje su tendencije koncentrirane na državu: jednom na državu kao idealnu zajednicu umnih pojedinaca, drugi put na državu kao realan aparat moći. Obje koncepcije države danas su iscrpljene jer zatvaraju put demokratskom kretanju. Shvaćanje države kao aparata suverene moći dovršilo je svoje mogućnosti. Državno konvertiranu politiku treba ako ne ukinuti, a ono barem nadopuniti civilnom politikom koja tek otvara mogućnosti šire participacije građana na zajedničkim stvarima (str. 41-50).

(vi) *Legitimacijski korijeni moderne ustavne države.* Šesti esej propituje legitimacijske korijene moderne ustavne države koja je na odlučan način određena subjektivnim pravima koja imaju prednost pred objektivnim pravom. U modernoj ustavnoj državi postoji napetost između subjektivnih prava i suvereniteta naroda i ona je danas prisutna u svim modernim ustavnim državama. Legitimacija ustavne države ima dva izvora: prvi je njezin izvor liberalna ideja slobode i autonomije pojedinaca, koja ima svoju paradigmu u moralnoj autonomiji osobe. To je neprijeporna i apsolutna točka oko koje se okreću novovjekovni pravopolitički poreci. U tom je smislu pravna država obrana pojedinca od neograničene moći suverena, a to je i bio osnovni razlog njezina nastanka. Vezu ustavne države i demokracije puno je teže uspostaviti. Narod je, naime, sâm kao ustavotvorna vlast, revolucionarni pojam koji predstavlja novi način legitimacije vlasti. Narod u modernom smislu, kao politički nosilac zajedničke akcije, oslanja se na pojedince. Samo u ustavnoj državi pojedinci mogu biti dijelovi naroda koji putem prava uspostavljaju međusobno zakonski odnos. Stoga ustavna država ima svoju demokratsku legitimaciju ako osigurava međusobnu upotrebu individualne slobode (str. 51-62).

(vii) *Država kao predmet socijalne i jurističke znanosti.* U sedmom tekstu, koji je posvećen državi kao predmetu socijalne i jurističke znanosti, izlaže se odnos države kao jurističke tvorevine i socijalne okoline u kojoj se njezina normativnost mora dokazati. Ovdje autor pokazuje kako je u njemačkoj pravnoj tradiciji koja je osobito vezana uz državu kao instituciju vladavine, nakon Drugog svjetskog rata došlo, uglavnom pod utjecajem SAD-a, do promjene paradigme kojom se težište s nauke o državnom pravu prebacuje na znanost o ustavnom pravu. Posljednja ne želi priznati pretkonstitucionalni 'supstrat' države kao jedinu temu ustava, nego radi na proširenju njegovih sadržaja. Današnje rasprave oko Europske unije oživljavaju ponovno klasične pojmove kao što su država, ustavna država, federalizam, federacija ili unija, savezna država ili savez država. Nama su potrebni ti historijski pojmovi da bismo iskoristili njihov potencijal u opisu EU-a (str. 63-84).

(viii) *O suverenitetu.* Nastanak suvereniteta i nastanak moderne države jedinstven je proces koji je stvorio centralnu upravu ili barem jedinstvena pravila koja vrijede za sva područja. Ideja suvereniteta, koja je bila samo prvi stupanj u razvitku moderne države, trebala je omogućiti mir. Daljnji razvoj države aktualizirao je problem slobode i jednakosti, kao i bratstva koje se očitovalo u solidarnosti i kooperaciji. Sve su to bile nužne stepenice na putu izgradnje ustavne ili slobodarske države. Suverenitet je kao karakteristika moderne države tijesno povezan s legitimitetom. Dok suverenitet omogućuje provođenje državne sile, dotle legitimitet opravdava upotrebu sile. Dakle, pitanje suvereniteta i legitimiteta nerazdvojno je povezano. U multikulturalnim i multietničkim zajednicama vlast se mora konstituirati ne samo na datostima historijskog nastanka nego i na slobodnim odlukama pojedinaca. Dakle, kombinacijom nacionalnog i individualnog elementa, moderna država može uspješno održati ravnotežu političkog jedinstva. Suverenost i nije ništa drugo nego ideja da se u konfliktnoj situaciji uspostave i održe mir i jedinstvo jednog multikulturalnog medija i da mu se tako dade pečat državnosti (str. 85-92).

(ix) *Ustav moderne države*. U tekstu koji je tiskan 1990. godine analiziraju se bitne faze razvitka moderne države s paralelama s obzirom na jugoslavensku situaciju. Citirajući prijedlog promjena Ustava SFRJ, smatra se da je slabost ove koncepcije u tome što polazi od čvrstih političkih jedinstava (naroda) koji sklapaju labav ugovor. Moderna država ne može se izgrađivati na tako neodlučnim rješenjima. Kod nas nedostaje neophodni stupanj homogenosti koja je uvjet razvitka demokratskih institucija (str. 93-102).

(x) *Nekoliko opaski o pojmu moderne države*. U ovom tekstu definira se leksički pojam pravne države, te se taj pojam diferencira u odnosu na *Rule of Law* i *l'Etat du droit*, da bi se zatim razmatrala dva sučeljena stava o legitimaciji pravne države. Pravna država ovisi o političkom jedinstvu, odnosno pravna država pretpostavlja legitimnu političku moć (str. 103-114).

(xi) *Ustav bez države*. U ovom radu izlaže se komentar koncepcije P. Häberlea kao teoretičara prava koji u centar svojeg razmišljanja postavlja ustav. Komentira se pojam ustava, ustav kao proces, ustav kao kultura, 'peta' metoda tumačenja, te se daju kritičke primjedbe od kojih izdvajamo samo finalnu da Haberle svojim pojmom ustava dovodi ozbiljno u pitanje vrijednosti opće i jedinstvene volje za opstanak države (str. 115-128).

(xii) *Demokratska ustavna država i totalitarna demokracija*. Kako se formirala demokratska revolucija s obzirom na njezin suvremeni kontekst? Francuska revolucija dala je dva odgovora: jedan odgovor glasi demokratska ustavna država, a drugi totalitarna demokracija. Oba modela snažno su djelovala u novijoj europskoj političkoj povijesti. Demokratska ustavna država povezuje dvije ideje: ideju demokracije, koja govori o samovladanju građana, i ideju ustavne države, koja govori da je svaka vlast podvrgnuta pravu i pravom ograničena. I demokracija skriva u sebi mogućnost okreta u totalitarizam. Historijski primjer pisac nalazi u socijalističkoj revoluciji sovjetskog tipa. Tamo je negacija konstitucionalnog samoograničenja vlasti svela demokratsku revoluciju u fiksiranje totalitarne vlasti na samu sebe (str. 129-136).

(xiii) *Dileme međunarodnog prava: između nacionalizma i kozmopolitizma*. Nakon rušenja *Twinsa*, jedna je za rat odlučna supersila dramatično dovela u pitanje važeće međunarodno pravo. U ovome se završnom tekstu skicira klasično međunarodno pravo, analiziraju se dvije dominantne tendencije u razmišljanju o daljnjem razvitku međunarodnog prava – idealističku i realističku, te njihov odnos prema sadnašnjoj situaciji. Zaključak je autora da je od vitalne važnosti potpuno pridržavanje međunarodnog prava i normi kao i odluka međunarodnih institucija (str. 137-146).

3.

Ako ova knjiga i sadrži određeni *intelektualni manifest*, onda je to upravo privrženost vrijednostima interdisciplinarnog studija. Upravo je takav angažman

od krucijalnog značaja, kako za razvoj političke filozofije, tako i ustavne i legalne teorije. U tom smislu, napominjem da je znanstveni interes akademika Posavca i njegov opus predstavljao trajno otvoreni i djelotvoran izazov, podsticaj i poziv na kritički pregled aktualnog *političko-filozofskog panoptikuma* o državi i svekolike njegove problematike, ali prije svega one koja se ticala relacije država – pravo, država – ustav, država – politika, država – vlast itd. Takvi i slični doprinosi uvijek imaju sjajan politički i intelektualni potencijal, oni uvijek daju mnogo više od skučenih birokratskih disciplina na fakultetima prava, filozofije, političkih znanosti. Njima se ne stvaraju mitovi o državi ili bilo čemu drugome, „mada je kreacija mita važan aspekt političke aktivnosti i aktivizma“.⁷ U njima je uvijek potencijal arsenala *ortopedije uspravnog ljudskog hoda*, dopustite da iskoristim jednu frazu **Ernesta Blocha** (*Prirodno pravo i ljudsko dostojanstvo*). Mislim da ne griješim kad kažem da intelektualna vještina i nadmoćnost takvog pogleda i pristupa uvijek sadrži *kapacitet dekonstrukcije* one stare političko-juridičke kulture i njenih čuvara čiji jezik ne samo izražava nego i iskripljava aspiracije onih koji ustavnu demokraciju i ljudska prava uzimaju ozbiljno (*taking seriously*). Vjerujem da se javnost unatoč svim barikadama i vlastitim ograničenjima koja objektivno danas postoje još uvijek nadahnjuje djelima i porukama koji omogućuju „vlastito konstituiranje kao entiteta čiji dekreti onda daleko prevazilaze snagu već ustanovljenih autoriteta“.⁸ *Eseji o državi* akademika Zvonka Posavca imaju takvu poruku. **Marshall McLuhan** bi zaključio: *Medium is the message*.

4.

Svako trasiranje genealogije države nije ništa drugo nego otkrivanje istine o državi kao predmetu kontinuiranog osporavanja i rasprave. Imajući u vidu *Eseje o državi* akademika **Z. Posavca** i njegovu konfrontaciju s kompleksnim europskim etatističkim intelektualnim i političkim nasljeđem, mogli bismo možda pristati i podsjetiti se na dvije temeljne pretpostavke tzv. *redukcionističkog pogleda* na državu. U njemu se ističe kako je *pojam države* najbolje razumjeti na način da se tu zapravo radi o načinu referiranja na jedan uspostavljeni *apparatus* vlasti koji u našem novom globaliziranom svijetu polagano gubi svoj značaj. To bi nas, dakako, podsjetilo na onu tezu *o smrti države*. No, iako je točno da su individualne države izgubile mnoge tradicionalne attribute suvereniteta i da se sami koncept suvereniteta razdružio od ranijih veza s individualnim državama, vodeće države na svijetu i dalje ostaju principijelni akteri na svjetskoj sceni; ideal humanitarne intervencije i dalje stavlja u pitanje suverenitet jednog broja država. Države postaju agresivnije u čuvanju svojih granica, pojačavaju nadzor nad vlastitim građanima, postaju sve više intervencionističke, one i dalje tiskaju novac, izvršavaju ugovore, vode ratove,

---

⁷ Usp. M. Koskenniemi, *Commenting at a Conference at the Law Faculty of the Sorbonne*, February 2004, cit. pr. E. Jouannet, *Koskenniemi: A Critical Introduction*, https://www.pantheonsorbonne.fr/fileadmin/IREDIES/Contributions_en_ligne/E._Jouannet/Jouannet-Koskenniemi.pdf.

⁸ R. Chartier, *The Cultural origins of the french revolution*, Durham and London, 1991., p. 34.

zatvaraju i kažnjavaju svoje državljane, te imaju neviđeno kompleksnu legislativu. Znači zaista je pretjerano govoriti o *odumiranju države* s obzirom na te okolnosti. Ako je koncept države neodvojiv od legalne i političke teorije, možemo se poput našeg autora zapitati: (1) Je li nam taj pojam još uvijek koristan u okvirima takvog redukcionističkog pogleda na državu? (2) Što je rezultat tog raširenog odbijanja mnogih ranijih i eksplicitnijih normativnih oblika mišljenja o državi?⁹

Usprkos slabostima koje pokazuje, država je jedina nama historijski poznata forma koja se može politički nositi s cjelokupnim razvitkom pred kojim stoji suvremeno čovječanstvo u nastupu znanstveno-tehničke revolucije.¹⁰ (...) Ne valja potrebe za demokratizacijom države zamijeniti s procesom ukidanja države.¹¹

Da zaključimo. Knjiga akademika Posavca ozbiljan je prilog nepreglednoj komparativnoj literaturi o državi kao jednoj od najtrajnijih i najmoćnijih organizacija ili skupa institucija koju je osmislio čovjek. U našim okolnostima ona je posebno važna jer kompetentnim i promišljenim iskazima svjedoči o važnosti njenih temelja i operativnih principa koji na njima počivaju što upravljači stalno gube iz vida. Fokusirajući se upravo na temeljne stupove izgradnje države, potvrđuje se teza *novog institucionalizma* o važnosti (državnih) institucija. Svaki od njenih elemenata – teritorij, vrijeme, narod, državni poglavar i ostale državne vlasti i njihove kompetencije deriviraju svoj identitet iz pravila koja počesto polažu prava i dužnosti u kompliciranom okviru. Riječ je o formalnom pisanom ustavu koji se redovito koristi radi strukturiranja tih institucija.

U oblikovanju *Eseja o državi* u jedinstvenu cjelinu akademik Posavec prihvaća temeljni političko-filozofski pristup kao poveznicu društvenih znanosti kojima je država predmet i sadržaj znanstvenog interesa. Njegova političko-filozofska temeljitost podrazumijeva granice takvog pristupa u sljedećem smislu. Jedina metoda pomoću koje možemo s povjerenjem uvjerljivo identificirati stajališta brojnih pisaca o konceptu države jest temeljito istraživanje teksta i konteksta povezanog s pojmom države. U tom smislu profesor Posavec maksimalno se uvjerljivo fokusira na pitanje odakle i kako se ta doista posebna riječ *država, state, stato, etat, staat...* počela pojavljivati u sukcesivnim raspravama o prirodi javne vlasti. Druga granica proizlazi iz nastojanja da ublaži svoju apsolutno dominantnu inspiraciju iz izvora *njemačke* filozofske i jurističke tradicije. U tom smislu, evidentne su njegova potraga i kontrola drugih povijesnih izvora što dokazuje ispravnost njegova pristupa i postupka prema kojima je plodonosno tek ono izučavanje koje prati promjenjivost vokabulara u kojemu su se formulirali moralni ili politički koncepti što su obilježili povijest ljudskog roda.

Eseji o državi kompaktna su i uvjerljiva analiza duge potrage političko-filozofske i pravne misli za suštinom države. Od „države noćnog čuvara“ (*watchmen state*)

---

⁹ Tako npr. Quentine Skinner, Fellow of the Academy, *A Genealogy of the Modern State*, British Academy Lecture, Proceedings of the British Academy, 162, 325-370. © The British Academy 2009. Read at the Academy, 13 May 2008.

¹⁰ Z. Posavec, „*Eseji o državi*“, „Je li došlo do kraja države“ Zagreb, 2017., str. 40.

¹¹ Z. Posavec, „*Eseji o državi*“, „Ustav bez države“ Zagreb, 2017., str. 128.

klasičnog liberalizma 18., preko „infrastrukturne države“ industrijalizacijskih i urbanizacijskih procesa 19. st., do „države blagostanja“ 20. st. (*welfare state*) i danas irelevantne socijalističko-komunističke države koja je pomoću sredstava planirane ekonomije dominirala civilnim društvom, i tako dalje, dakle u tom silnom bogatstvu i šarenilu projiciranih vrijednosti, institucija, orijentacija – tko može doista kazati što je suština države? Ako je država alokacija javnih dobara poput obrane od izvanjskog neprijatelja ili unutarnjeg prava i poretka, mogu li se onda državni resursi kao što su vojska i policija koristiti i za druge svrhe osim čuvanja demokratskog režima ili principa koji su u vezi s konstitucionalizmom, dakle ograničavanjem vlasti pomoću strogih propisa? Stvarnost nam, nažalost, kazuje nešto drugo. Pokazuje nam zapravo da nema kontradikcije niti nemogućnosti da upravljač, izabranik (*agent*), kako god ga nazivali, stekne dominaciju nad kontrolorom upravljača, narodom (*principalom*) itd. i da je taj upravljač u stanju, ako odustanemo od njegove kontrole, organizirati, reorganizirati, dekonstituirati u svrhu dominacije grupu institucija koja će od izabranika na kraju napraviti tzv. diktatora, a od populacije ili građana onu Duvergerovu „baru“ ili – *apage satana* – one trumpovske *dummies*, potpuno svejedno, kao finale populističke revizije odnosa između glavnih igrača na šahovskoj ploči suvremene konstitucionalne države. Pogotovu to danas vrijedi za podzemno djelovanje pripadnika tzv. duboke države (*deep state*) kao „majstora lutkara demokratskih izabranih službenika“¹² te „himere rođene u tajnosti i strahu“ koja, koristeći tajno sakupljene informacije, oblikuje ili ometa djelovanje (demokratski) izabranih državnih službenika.¹³

Na jednom mjestu u svojoj knjizi Z. Posavec sumira misao **Eugena Pusića** zaključkom da je ovaj istaknuti profesor javnog prava državu promatrao „kao pojavu društvene stvarnosti“, ali i kao „normativni ideal koji bi trebalo ostvariti“.¹⁴ Naš je zaključak da slični „dualizam“ označuje i *Eseje o državi*. U tom smislu i doprinos akademika Zvonka Posavca s razlogom pripada najboljoj tradiciji suvremenog mišljenja pa njegov doprinos razumijevanju države, prava, politike i ustava ostaje za nas nezaobilazan temelj svakog ozbiljnog bavljenja ovom problematikom. Naime, one beskompromisne pozicije da ustavna demokratska država nije nikakvi novi *corpus mysticum* niti staro *božansko pravo* novih republikanskih monarha.

Arsen Bačić

---

¹² Tim Weiner, „The ‘Witch Hunters’“, The New York Review of Books, August 16, 2018 Issue: *The Assault on Intelligence: American National Security in an Age of Lies*, by Michael V. Hayden, Penguin, 292 pp.; *A Higher Loyalty: Truth, Lies, and Leadership*, by James Comey, Flatiron, 290 pp.; *Facts and Fears: Hard Truths from a Life in Intelligence*, by James R. Clapper, with Trey Brown Viking, 424 pp.

¹³ Jack Goldsmith, *The ‘deep state’ is real. But are its leaks against Trump justified?* <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/apr/22/leaks-trump-deep-state-fbi-cia-michael-flynn>; *Can it happen here?: Authoritarianism in America*. Edited by Cass R Sunstein. Copyright © 2018 by Cass R Sunstein. Reprinted by permission of Dey Street Books, an imprint of HarperCollins Publishers.

¹⁴ Z. Posavec, *Eseji o državi*, (vii) „Država kao predmet socijalne i jurističke znanosti“, Zagreb, 2017., str. 83-84.